

ՄԵՂԱԴԲՅԱԼԻ ԼՌՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ալեքսանդրյան Վիտալի

Հայաստանում ֆրանսիական համալսարան հիմնադրամ

Իրավագիտության ամբիոն, բակալավրիատ, 3-րդ կուրսի ուսանող

1. Ներածություն

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված որոշ դատավարական գործողությունների իրականացման համար անհրաժեշտ է մեղադրյալի համաձայնությունը, որոշ դեպքերում մեղադրյալը կարող է պահպանել լռություն: Այլ է իրավիճակը վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեպքերում, երբ անձը պահպանում է լռություն, այսինքն պոզիտիվ կամք չի արտահայտում: Սույն հոդվածի շրջանակներում մեր կողմից քննարկվում է անձի լռության և իր դեմ մեղավորության հաստատմանը չաջակցելու հետ կապված որոշակի հարցեր ինչպես նաև վաղեմության ժամկետներն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու առաջարկի վերաբերյալ անձի լռությունը պոզիտիվ կամահայտնության բացակայությունը այն համատեքստում, թե արդյո՞ք նշված իրավիճակներում մեղադրյալի լռությունը քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համաձայնություն է թե՞ ուղղակի անգործություն:

Բանալի բառեր՝ լռություն, իր դեմ ապացույցներ հավաքելուն չաջակցել, քրեական հետապնդման դադարեցում, վաղեմության ժամկետ, կամքի արտահայտում, nolo contendere հայտարարություն

2. «Լռություն» եզրույթի իրավափիլիսոփայական բովանդակությունը

Եթե իրավունք ունենք մարդուն անվանել Homo sapiens, ապա նախ և առաջ այն պատճառով, որ նա խոսող էակ է (Homo loquens), քանի որ «ամենամարդկայինը որն առկա է մարդու մեջ դա խոսքն է»¹:

Այնուամենայնիվ մարդը չի կորցնում իր մարդկայնությունը, երբ նա լռում է՝ դադարում է խոսել, քանի որ լռությունը մարդկանց միջև ոչ վերբալ

¹ Ա. Ղամբարյան, «Լռությունը իրավունքում», էջ 11, Երևան «Տիգրան մեծ» հրատարակչություն, 2020թ.

հաղորդակցության եղանակ է, իսկ որոշ դեպքերում մեկի լռությունը մյուսի խոսելու հնարավորությունն է: Շ. Լ. Մոնտեսքիոն նշում է՝ «Երբեմն լռությունը ցանկացած խոսքից առավել արտահայտիչ է»:

Առանձին հեղինակներ լռությունը դիտում են որպես ոչ ինքնուրույն երևույթ, սակայն այն ներկայացնում են՝ որպես լեզվական վարքագիծ: Նրանք բնութագրում են լռությունն այսպես՝ «Խոսքից դուրս չկա լռություն, և այսուհետ՝ լռությունը խոսքի այլընտրանքն է»²:

Քաղաքացիական իրավունքի մասնագետ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր՝ Ժան Կարբոնիերը, լռությունը համեմատում է «մտքի ազատության հետ»³: Եվրոպական դատարանի նախկին դատավոր Լուի-Էդմոնդ Պետտիտին ընդլայնում է այս գաղափարը՝ նշելով հետևյալը՝ «*Անհատականության առանցքը, նրա նմանակը լռությունն է և լռելու իրավունքը: Լռությունը մեզ թույլ է տալիս վերահսկել մեր շփումը այլ մարդկանց հետ և հանդիսանում է խոսույթի հիմնական գործիքներից մեկը ինչպես իր երկվորյակը՝ մտքի և խոսքի ազատությունը*»: Ավելին, նա նույնիսկ լռությունը համարում է «մարդկային արժանապատվությունը հարգելու ձև»⁴:

Վերոշարադրյալի լույսի ներքո կարող ենք պնդել, որ լռությունը դիտարկվում է որպես կամքի արտահայտման պայմանական միջոց, քանզի հնարավոր են իրավիճակներ, երբ մարդը իր կամքն արտահայտի ինչպես վերբալ եղանակով, այնպես էլ լռության միջոցով: Ավելին, նման դեպքերում կարող ենք կատարել կամքի արտահայտման մասին պայմանական բնույթի եզրահանգում, որը որոշ դեպքերում առավել արտահայտիչ կարող է լինել:

Իրավահարաբերության սուբյեկտները, ևս, որոշ իրավիճակներում կարող են դրսևորել լռություն և սույն պարագայում անհրաժեշտություն է առաջանում որոշել, թե արդյոք անձն իր լռությամբ կամք է արտահայտում, թե ոչ: Օրինակ, Շ. Շահամիրյանը «Որոգայթ փառաց» աշխատության շրջանակներում անձի լռությանը մեկնաբանում է հետևյալ կերպ. «Եթե որևէ պարտադրի ժամանակն անցել է մինչև 10 տարի, և անցած տարիների ընթաց-

² **А.А.Конюхов**, феномен молчания в философии и религии. А.А.Конюхов, ст 1, <https://bit.ly/3LqyhX0>

³ Rentrée solennelle de la Cour du Travail de Mons 2 septembre 2014 Discours prononcé par Monsieur le Procureur général I. de la Serna LE DROIT AU SILENCE, page 2

⁴ Rentrée solennelle de la Cour du Travail de Mons 2 septembre 2014 Discours prononcé par Monsieur le Procureur général I. de la Serna LE DROIT AU SILENCE, page 2.

քում պարտապանը և պարտատերը իրար չեն հիշեցրել առնելիքն ու իրար տալիքը, մինչև 10 տարի այն մնացել է իբրև մեռած, ապա 10 տարին անցնելուց հետո այդ տալիքը չպիտի հիշվի, և պարտաթուղթն էլ պետք է համարվի արժեքը կորցրած, մեռած»:

Լռությունը տարբեր իրավիճակներում կարող է ունենալ տարբերվող իրավական բովանդակություն կամ նշանակություն: Օրինակ՝ անձը կարող է լռությամբ հրաժարվել իր սուբյեկտիվ իրավունքից կամ կարող են լինել դեպքեր, երբ լռության պահպանմամբ իրացվի որևէ սահմանադրական իրավունք՝ օրինակ ՀՀ սահմանադրության 65-րդ հոդվածի համաձայն «Ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ, եթե ողջամտորեն ենթադրելի է, որ այն հետագայում կարող է օգտագործվել իր կամ նրանց դեմ»: Օրենքը կարող է սահմանել ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր: Այս պարագայում անձը լռությամբ իրացնում է իր սուբյեկտիվ իրավունքը:

ՀՀ իրավական համակարգում առանձին օրենսդրական կարգավորումներ անձի լռությանը տարբեր մեկնաբանություններ են հաղորդում: Օրինակ՝ Քաղաքացիական օրենսգրքի 294-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում լռությունը համարվում է գործարք կնքելու կամքի արտահայտում»: Այս դեպքում օրենսդիրը որպես կամքի արտահայտման (թեկուզև պայմանավորվածության արդյունքում) միջոց է դիտում լռությունը: Քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումներին կանդիդատականը հաջորդիվ:

3. Մեղադրյալի լռություն պահպանելու իրավունքը

3.1 Լռության իրավունքի հետ կապված վերաբերելի իրավական կարգավորումները և իրավական դիրքորոշումները

Մեղադրյալի լռություն պահպանելու իրավունքը նախատեսված է «Մի-րանդայի կանոններում», որը մշակվել է ԱՄՆ Գերագույն դատարանի 1966 թ. որոշմամբ՝ «Միրանդան ընդդեմ Արիզոնայի» գործով: Այս որոշմամբ սահմանվեց իրավունքների այն շրջանակը, որոնց մասին պետք է տեղեկացնել ձերբակալվածին: Պետք է նշել, որ հետագայում այս իրավունքներն իրենց ամրագրումը ստացան նաև այլ երկրների քրեական դատավարության օրենսգրքերում:

Մեղադրյալի լռություն պահպանելու իրավունքը ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներից է: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 65-րդ հոդվածը երաշխավորում է ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքը, վերջինիս հաղորդելով հետևյալ բովանդակությունը՝ *«Ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ, եթե ողջամտորեն ենթադրելի է, որ այն հետազայում կարող է օգտագործվել իր կամ նրանց դեմ»*: Օրենքը կարող է սահմանել ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր: Ավելին, մեղադրյալի լռություն պահպանելու իրավունքը նաև քրեադատավարական երաշխիք է: Համաձայն Քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի՝ *«Մեղադրյալը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի [...] 6) պահպանելու լռություն կամ տալ ցուցմունք, այդ թվում՝ պաշտպանի ներկայությամբ»*:

Մեղադրյալի համար խոստովանական ցուցմունք չտալը համարվում է պաշտպանության իրականացման միջոց: Լռելու կամ ցուցմունք չտալու իրավունքը ենթադրում է, որ դա չի կարող օգտագործվել մեղադրյալի դեմ: Իր դեմ ցուցմունք չտալու մեղադրյալի իրավունքը նրա ամենակարևոր իրավունքներից է:

Օրինակ՝ «Ֆունկեն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործով Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ քրեական գործերով արդարացի դատական քննության իրավունքը ներառում է «յուրաքանչյուր անձի, ում առաջադրվել է քրեական մեղադրանք, իրավունքը (...), պահպանել լռություն և չտալու իր մեղքը հաստատող ցուցմունքներ»⁵:

«Սաունդերսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործով Եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ «լռություն պահպանելու իրավունքը և դրա բաղկացուցիչ մասը՝ իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը, Կոնվեցիայի 6-րդ հոդվածում հստակ հիշատակված չեն, սակայն դրանք հանրաճանաչ միջազգային նորմեր են, որոնք ընկած են արդարացի դատական դատաքննության հասկացության հիմքում, որի մասին խոսվում է 6-րդ հոդվածում: Դրանց իմաստը իշխանությունների ոչ պատշաճ հարկադրանքից մե-

⁵ Տե՛ս «Ֆունկեն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գանգատ թիվ 100828/84 գործով Եվրոպական դատարանի 25.02.93թ. վճիռը <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57809>:

դադրյալին պաշտպանելն է, ինչն օգնում է խուսափել դատական սխալներից և հասնել 6-րդ հոդվածով նախատեսված նպատակներին»⁶:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մեկնաբանմամբ՝ «յուրաքանչյուր անձ, ում ներկայացվել է մեղադրանք, իրավունք ունի լռություն պահպանել և չաջակցել իր անձի մեղավորությունը հաստատելուն»⁷:

Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ եվրոպական դատարանը՝ «Ջոն Մուրրայն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործով սահմանել է, որ «լռությունը բացարձակ իրավունք չէ և այն կարող է միայն սահմանափակվել այնպիսի դեպքերում, ինչպիսիք են, օրինակ՝ երբ ակնհայտորեն անհրաժեշտ է ստանալ որոշակի բացատրություններ»⁸:

Եվրոպական դատարանը սահմանում է նաև, որ «անձի դատապարտումը չի կարող բացարձակապես հիմնված լինել նրա լռության, հարցերին պատասխանելուց հրաժարվելու, իր դեմ վկայություն տալուց հրաժարվելու վրա»:

«Սաունդերսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործով Եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ «իր դեմ վկայություն չտալու իրավունքը իր մեջ չի ներառում քրեական վարույթում հարկադրաբար ստացված այնպիսի տվյալները, ինչպիսիք են՝ արյան նմուշը, մեզի նմուշը և մարմնի արտաքին շերտից ստացված նմուշը՝ ԴՆԹ հետազոտության համար»⁹:

«Ջալլոհն ընդդեմ Գերմանիայի» գործով եվրոպական դատարանը արձանագրել է, որ «Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածները, ըստ էության չեն արգելում մեղադրյալի կամքին հակառակ նրան ենթարկել բժշկական զննության, սակայն դա կատարելուց առաջ պետք է նախ և առաջ հաշվի առնվի հանցանքի ծանրության աստիճանը, հիմնավորվի այն հանգամանքը, որ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը չի ունեցել հնա-

⁶ Տե՛ս «Սաունդերսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գանգատ թիվ 19187/91 գործով Եվրոպական դատարանի 17.12.96թ. վճիռը <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58009>, «Բիկովն ընդդեմ Ռուսաստանի» գանգատ թիվ 4378/02 գործով Եվրոպական դատարանի 10.03.09թ. վճիռը <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-91704>

⁷ Տե՛ս «Օ՛ Հալլորան և Ֆրանսիսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գանգատներ թիվ 15809/02 և 25624/02 գործով Եվրոպական դատարանի 29.06.07թ. վճիռը <https://bit.ly/3Of7COi>

⁸ Տե՛ս Օ Հալլորանը և Ֆրանսիսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության թիվ՝ **15809/02** գործով Եվրոպական դատարանի 29.06.2007 վճիռը <https://bit.ly/3StWzmJ>

⁹ Տե՛ս «Սաունդերսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գանգատ թիվ 19187/91 գործով Եվրոպական դատարանի 17.12.96թ. վճիռը <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58009>

րավորություն այդ գործողության կատարումը շրջանցել այլ ապացուցողական գործողության կատարմամբ»¹⁰:

3.2 Անձի՝ իր մեղավորության հաստատմանը չաջակցելը

Այս համատեքստում հարկ է անդրադառնալ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի կարգավորումներին, համաձայն որի՝ *«Մեղադրյալը պարտավոր է վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով ենթարկվել բժշկական զննման, մատնադրոշմման, անձնական խուզարկության, քննման և փորձաքննության, լուսանկարվել կամ փորձաքննության համար հանձնել սույն օրենսգրքով նախատեսված նմուշներ»*:

Մեղադրյալին այսպիսի պարտականությամբ ծանրաբեռնելը մեր գնահատմամբ խախտում է նրա՝ իր դեմ ցուցմունք չտալու հանրաճանաչ կանոնը: Օրենքի ուժով, հարկադրաբար ենթարկվելով բժշկական զննման, քննման և փորձաքննության, լուսանկարվելով կամ փորձաքննության համար հանձնելով նմուշներ մեղադրյալն ըստ էության ստիպված է լինում աջակցել քրեական վարույթին, օգնել իր դեմ տեղեկություններ հավաքելուն, իր նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելուն և մեղադրանք ներկայացնելուն: Այլ կերպ ասած՝ աջակցում է իր անձի մեղավորության հաստատմանը:

Այս տրամաբանությամբ, օրենսգիրքն անձին վերածում է դատախազի՝ ինքն իր դեմ, չնայած որ եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ որոշակի գործողությունների կատարման համար, այն է՝ արյան, մեզի, մաշկի նմուշների ստացում ԴՆԹ հետազոտության նպատակով, թույլատրելի է:

Այս համատեքստում, ուսումնասիրելով եվրոպական դատարանի իրավական պրակտիկան հարկ ենք համարում նշել, որ քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված պարտականությունը պետք չէ ընկալել բացարձակ ձևով, այսինքն այդպիսի պարտականությամբ կարելի է օժտել անձին միայն այն դեպքում, երբ՝ 1) ուսումնասիրվել են հանցանքի ծանրության աստիճանը, 2) վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից օբյեկտիվորեն հերքվել են այլ ապացուցողական

¹⁰ Տե՛ս «Ջալլոհին ընդդեմ Գերմանիայի» գանգատ թիվ 54810/00 գործով Եվրոպական դատարանի 11.07.2006թ. վճիռը <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-76307>

գործողությունների կատարմամբ ապացույց ստանալու հնարավորությունները:

Հեղինակի կարծիքով, այդպիսի մոտեցումն արդարացված է այնքանով, որքանով այս դեպքում զուգակցվում են ինչպես իր անձի մեղավորության հաստատմանը չաջակցելու, այնպես էլ ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքները և ըստ էության, այս պարագայում առկա է իրավունքի նկատմամբ միջամտության առավել բարձր մակարդակ:

4. Անձի լուրջությունը վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս

4.1 ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգավորումը

ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածը սահմանում է՝ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները: Համաձայն սույն հոդվածի բովանդակության՝ «Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, եթե՝ [...] 4. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 11-14-րդ կետերով նախատեսված հանգամանքների առկայությունը քրեական հետապնդումը բացառող չէ, եթե անձն առաքելում է դրա դեմ այն հիմքով, որ չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը: Այս դեպքում քրեական վարույթը շարունակվում է ընդհանուր կարգով, սակայն մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում այդ անձի նկատմամբ պատիժ չի նշանակվում»:

4.2 ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգավորումը

Համանման իրավական կարգավորումներ է պարունակում Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրությունը: Մանսավորապես՝

Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգիրք Հոդված 27. Քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքերն են՝

2. Սույն օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի առաջին մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով, 25-րդ, 25.1-րդ, 28-րդ և 28.1-րդ հոդվածներով, ինչպես նաև սույն հոդվածի առաջին մասի 3-րդ և 6-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով քրեական հետապնդումը դադարեցնելը չի թույլատրվում, եթե կասկածյալը կամ մե-

դադրյալը առարկում է դրա դեմ: Այդ պարագայում քրեական գործը շարունակվում է ընդհանուր կարգով:

4.3 Բելառուսի քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգավորումը

Բելառուսի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է, մասնավորապես՝ Բելառուսի քրեական դատավարության օրենսգրքի Հոդված 29-ի համաձայն Քրեական վարույթը բացառող հանգամանքներն են՝

- 1. Քրեական գործ չի կարող հարուցվել, բացառությամբ սույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերով նախատեսված դեպքերի, իսկ հարուցված գործով վարույթը ենթակա է կարճման (...)
- 3. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով քրեական գործի վարույթը կարճելը թույլատրվում է միայն կասկածյալի կամ մեղադրյալի համաձայնությամբ..

4.4 Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումները թիվ ԼՂ/0278/07/2 գործով վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը՝

- օրենսդիրը վաղեմության ժամկետն անցնելը դիտում է որպես քրեական գործի վարույթը և քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք՝ սահմանելով, որ քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե անցել են վաղեմության ժամկետները,

- քրեադատավարական օրենքը վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր նախապայման է դիտում մեղադրյալի համաձայնությունը, որի բացակայությունը ենթադրում է վարույթի շարունակում ընդհանուր կարգով⁷,

- վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար մեղադրյալի համաձայնության առկայությունը բխում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքից և անձի արդար դատաքննության, մասնավորապես օրենքով սահմանված կարգով իր մեղավորության հարցը համապատասխան դատական աստիճաններում վիճարկելու իրավունքից: Հետևաբար, այն դեպքում, երբ անձը համաձայն չէ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի

վարույթը կարճելու հետ, նրան պետք է հնարավորություն ընձեռվի դատական քննության միջոցով հասնել իր անմեղության ապացուցման⁸:

Թիվ ԵԱԴԴ/0028/01/17 գործով վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական դատավարության 35-րդ հոդվածի վերլուծությունից երևում է, որ դրանում թվարկված են օրենքով սահմանված այն հանգամանքները, որոնք բացառում են ինչպես քրեական հետապնդման հնարավորությունը, այնպես էլ քրեական գործի վարույթը: Նշված հանգամանքներից յուրաքանչյուրի բացահայտման դեպքում քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, իսկ քրեական հետապնդումը՝ դադարեցման:

15.2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի կիրառմանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Արամ Սարգսյանի* գործով որոշման մեջ և արձանագրել, որ «(...) [Թ]եև [ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված] հիմքերն իրենց բովանդակությամբ, կիրառման իրավական հետևանքներով տարբեր են, այնուամենայնիվ, բոլորն էլ կրում են իմպերատիվ բնույթ և դրանցից գեթ մեկի առկայությունն արդեն իսկ բացառում է քրեական գործի վարույթը քրեական դատավարության ցանկացած փուլում: Այլ կերպ, եթե վարույթ իրականացնող մարմինը հայտնաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված հանգամանքներից որևէ մեկը, ապա գործի վարույթը ենթակա է կարճման»¹³:

Այսինքն ըստ էության՝ առկա է 2 որոշում, որտեղ մի դեպքում խոսվում է պոզիտիվ համաձայնություն արտահայտելու մասին, մեկ այլ դեպքում քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով սահմանված որևէ պայմանի բացակայության մասին, ինչն ըստ հեղինակի առավել ողջամիտ է՝ քանզի եթե թվարկված պայմաններից առաջինը՝ առարկությունը բացակայում է, ապա խոսել համաձայնության կամ թվարկված այլ պայմանների մասին իմաստագուրկ է:

4.5 Պրակտիկ դժվարությունները և դրանց հաղթահարման ուղիները

Հետաքրքրական է այն հանգամանքը, որ օրենսդրական տարբեր կարգավորումներ օգտագործում են տարբեր ձևակերպումներ. օրինակ՝ «առարկություն չներկայացնել», «համաձայնություն տալ»: Անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել այն հարցը, թե որքանո՞վ են այս հասկացությունների բովանդակությունները համնկնում և որքանով տարբերվում՝ հասկանալու համար, թե արդյոք երկու իրավիճակներում էլ մեղադրյալի ակնկալվող

վարքագիծը նույնն է և ունի արտահայտման նույն ձևը: Ուսումնասիրելով քրեական հետապնդման դադարեցման տեսական տրամաբանությունը, որը հիմնված է օրենսդրական ձևակերպումների վրա, այն է՝ «առարկել», «Համաձայնվել» հասկացությունների տեքստուալ և բովանդակաին վերլուծության հիման վրա՝ կարելի է ասել, որ այս համատեքստում երկու ձևակերպումներն էլ ունեն նույն նշանակությունն այնքանով, որքանով հետապնդման դադարեցումը բխում է անձի շահերից և չի ոտնահարում նրա անմեղության կանխավարկածը:

Կարող է հարց առաջանալ, թե ինչու՞մն է դրսևորվում կապը վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և անմեղության կանխավարկածի միջև: Փորձենք հարցն այս դիտանկյունից քննարկել Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանի որոշումներից մեկի լույսի ներքո: Այսպես, ՌԴ ՄԴ-ն իր...թ. թիվ... որոշմամբ արտահայել է հետևյալ դիրքորոշումը՝ *«քրեական գործի դադարեցումը ոչ վերականգնողական հիմքով հնարավոր է միայն, երբ անձը ներկայացնում է իր համաձայնությունը»*¹¹: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել այն հանգամանքին, որ դատարամեն ուղղակիորեն նշում է՝ «ոչ վերականգնողական հիմքերով» եզրույթը: Այնուամենայնիվ բաց է մնում այն հարցը, թե ինչ պետք է արվի այն դեպքում երբ անձը չի առարկում, այլ լռում է: Մեր գնահատմամբ այս հարցի պատասխանը կարելի է գտնել ՌԴ ՄԴ-ի նույն որոշման մեջ արտացոլված հետևյալ դիրքորոշման ներքո՝ *«քրեական հետապնդումը դադարեցնելը չի փոխարինում դատարանի դատավճռին և իրենից չի ներկայացնում այնպիսի մի ակտ, որով հաստատվում է անձի մեղավորությունը»*:

Վերլուծելու համար ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումները վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդման դադարեցման վերաբերյալ և նպատակ ունենալով ուսումնասիրել իրավակիրառ պրակտիկան այն դեպքերում, երբ վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդման դադարեցման առաջարկի կապակցությամբ մեղադրյալը պոզիտիվ կամք չի արտա-

¹¹ Постановление Конституционного Суда РФ от 19.05.2022 N 20-П "По делу о проверке конституционности пункта 3 части первой статьи 24 и части второй статьи 27 Уголовно-процессуального кодекса РФ в связи с жалобой гражданина А.В. Новкунского", <https://bit.ly/3LmQ6WP>

հայտնում, լռում է անհրաժեշտություն է առաջանում վեր հանել, թե գործնականում ինչպես է անձը առարկում, որ չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը (ինչ ժամկետում և ինչ ընթացակարգով):

Մեր կողմից գրավոր հարցում է ներկայացվել ՀՀ գլխավոր դատախազին, որին ի պատասխան ստացվել է հետևյալ պատասխանը՝ *«վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդման դադարեցման ընթացակարգը սահմանված է քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով, իսկ այդ ընթացակարգի կապակցությամբ մեղադրյալի պոզիտիվ կամք չարտահայտելու վերաբերյալ ամփոփված տվյալներ առկա չեն: [...] անձի՝ իրեն մեղսագրված արարքը չկատարելու վերաբերյալ առարկության ժամկետների և ընթացակարգի վերաբերյալ օրենսդրական կոնկրետ կարգավորումներ առկա չեն, սակայն այդ առարկությունը ենթակա է գնահատման վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կոնկրետ քրեական վարույթով անհրաժեշտ փաստական տվյալների հիման վրա»¹²:*

Փաստացի, ՀՀ Գլխավոր դատախազությունը իր իսկ պատասխանով հաստատում է, որ կոնկրետ քրեական վարույթով վարույթն իրականացնող մարմինն է որոշողը, թե արդյո՞ք անձը առարկում է թե ոչ: Վարույթն իրականացնող մարմինը, սակայն, պետք է հիմնվի ինչպես անձի անմեղության կանխավարկածի, այնպես էլ անձնային այնպիսի հանգամանքների վրա, ինչպիսիք են՝ անձի հոգեկան և ֆիզիկական առողջությունը, այսինքն՝ անձը կարո՞ղ է արդյոք հասկանալ թե ինչ արարքի մեջ է մեղադրվում և արդյո՞ք ծանոթ է իրեն առաջադրված մեղադրանքներին թե ոչ: Այս և այլ հարցերին պատշաճ պատասխաններ ստանալուց հետո վարույթն իրականացնող մարմինը, հիմնվելով իր ներքին համոզման վրա, կատարում է կամքի արտահայտման մասին պայմանական բնույթի եզրահանգում և որոշում է, թե անձը լռությամբ ինչ կամք է արտահայտում:

5. Ոչ վերականգնողական հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցման և դրա հիմքում դրված ապացույցների վիճարկման հետ կապված խնդիրները՝ քաղաքացիական դատավարության ընթացքում

Ձևավորված պրակտիկայի պայմաններում քրեական հետապնդումը

¹² Գրության համար՝ 20.5/20.5/16015-2023 ամսաթիվը՝ 29.08.2023, պատասխանող՝ ՀՀ գլխավոր դատախազություն:

դադարեցվում է ոչ վերականգնողական հիմքով և այդպիսով, հետագայում ներկայացվելիք քաղաքացիական հայցի շրջանակներում դատարանները մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցները համարում են արժանահավատ, շատ դեպքերում դրանք կրկին անգամ չեն հետազոտվում՝ ինչը չի բխում Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված արդար դատաքննության սկզբունքից, ուստի առկա է խնդիր պրակտիկ աշխատանքի կանոնակարգման տեսանկյունից:

5.1 Ամերիկյան իրավունքում հայտնի «Nolo contendere» հայտարարությունը

Ամերիկյան իրավունքն այս կապակցությամբ առավել գործուն կարգավորումներ ունի, որոնք մեղադրյալին թույլ են տալիս հետագայում վիճարկել մեղադրական դատավճռի հիմքում դրված ապացույցները քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում, որը կարելի է մեկնաբանել ինչպես իրավունքի ճյուղերի ավտոնոմիայի, այնպես էլ մեղքի ընդունման և մեղադրանքն ընդունելու հետ կապված ավանդական հասկացողությունների տարանջատման տեսանկյունից: «Ապացույցների մասին դաշնային կանոններ»-ի 410-րդ կետի համաձայն՝ քաղաքացիական կամ քրեական գործերով թույլատրելի չեն այն ապացույցները, որի պարագայում մեղադրյալը հանդես է եկել Nolo contendere հայտարարությամբ: (daw.cornell.edu. Rule 410.pleas, plea discussions, and related statements)¹³:

Ամերիկյան իրավունքում լայնորեն կիրառվող Nolo contendere հայտարարությունը թարգմանաբար ունի «չեմ վիճում, չեմ վիճարկում» բովանդակությունը: Վերը նշված օրինակի համանմանությամբ մեղադրյալը, հանդես գալով Nolo contendere հայտարարությամբ, փաստացի չի ընդունում իր մեղքը, չի վիճարկում իրեն հասցեագրված մեղադրանքը, որպեսզի հետագայում հնարավորություն ունենա քրեական դատավարության ընթացքում ձեռք բերված փաստական տվյալները վիճարկել քաղաքացիական դատավարության կարգով՝ իր դեմ բերվելիք բողոքի կապակցությամբ: Այնուամենայնիվ, պետք է նկատել, որ այստեղ խոսքը գնում է արդեն իսկ ուժի մեջ մտած դատավճռում առկա ապացույցների վիճարկման մասին, այլ ոչ թե ուղղակի քրեական հետապնդման դադարեցման մասին:

¹³ «Federal Rules of Evidence» https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_410:

Այս առնչությամբ առկա են բազմաթիվ դատական գործեր ամերիկյան դատական պրակտիկայում, ինչպես օրինակ՝ *Lichon v. American Ins Co*¹⁴ գործը: Ըստ այդ գործի, Հայցվորը՝ D.Lichon-ը հանդիսանում էր «Denny's Party Store»-ի սեփականատերը: Պատասխանող կողմը հանդիսանում էր այն ընկերությունը, որն ապահովագրել էր Dennis-ի բիզնես-ը: 1984թ-ին շենքը, որում տեղակայված էր Lichon-ի խանութը մասամբ այրվեց, իսկ 1985թ-ին ամբողջությամբ այրվեց: Հետագայում Lichon-ին ներկայացվեց մեղադրանք այն մասին, որ նա էր կազմակերպել այդ հրդեհը: Մեղադրյալը հանդես եկավ *Nolo contendere* հայտարարությամբ և դատապարտվեց 1 տարվա ազատազրկման:

Հետագայում Lichon -ը հայց ներկայացրեց քաղաքացիական դատարան ընդդեմ ապահովագրական կազմակերպության որպեսզի ստանա փոխհատուցում: Հայցը մերժվեց և այն բողոքարկվեց Միչիգանի գերագույն դատարան: Միչիգանի գերագույն դատարանը նշեց, որ այն պարագայում, երբ հայցը հարուցված լիներ ապահովագրական կազմակերպության կողմից, ապա այդ պարագայում Lichon -ը կկարողանար վիճարկել այդ բողոքը, սակայն *nolo contendere* հայտարարությամբ հանդես եկած անձը չի կարող ինքը լինել քաղաքացիական հայց նախաձեռնողը¹⁵: Ուսումնասիրելով «Ապացույցների մասին դաշնային կանոններ»-ը, ինչպես նաև Միչիգանի գերագույն դատարանի դատավճիռը՝ հանգում ենք այն մտքին, որ ԱՄՆ-ում անձին տրվում է իրավաբանորեն ապահովված հնարավորություն՝ իր իսկ ընտրությամբ հանդես գալ *nolo contendere* հայտարարությամբ՝ ելնելով իր իրավական և փաստացի դրությունից:

6. Եզրափակիչ մաս

Մեր ուսումնասիրության առարկան կազմող հանգամանքների վերլուծությունից կարելի է եզրահանգել, որ առկա են որոշ օրենսդրական և գործնական խոչընդոտներ, որոնք պահանջում են համակարգային լուծումներ՝ կապած մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության համատեքստում, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ քրեական դատավարությունում վա-

¹⁴ *LICHON v. AMERICAN UNIVERSAL INSURANCE COMPANY*, Docket No. 84935, (Calendar No. 3). Supreme Court of Michigan.

¹⁵ *Lichon v. American Universal Ins. Co* 435 Mich. 408 (1990), <https://bit.ly/3Zj4qFm>

րույթի մյուս մասնակիցների համեմատությամբ ամենաանբարենպաստ պայմաններում գտնվում է մեղադրյալը, ում անհրաժեշտ են գործուն և իրական միջոցներ իր իրավունքների որակյալ պաշտպանության համար:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով տարբեր երկրների օրենսդրությունն ու դատական պրակտիկան և հիմք ընդունելով անձի անմեղության կանխավարկածը սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկված հարցերի արդյունքների ամփոփմամբ առաջարկվում է՝

- 1) Քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով, 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով, 110-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետով սահմանված պարտականություններով ծանրաբեռնել միայն այն դեպքում, երբ վարույթն իրականացնող մարմինը հիմնավորել է, որ 1. այլ ապացուցողական գործողություններով հնարավոր չէ ստանալ վարույթի համար նշանակություն ունեցող ապացույցներ, 2. պատշաճ ուսումնասիրվել է հանցագործության ծանրության աստիճանը, 3. հանրային և մասնավոր շահերի հարաբերակցման տեսանկյունից գերակայում է հանրային շահը:
- 2) Այն դեպքում, երբ իրավասու մարմինն ունի ներքին համոզմունք, որ անձը ամբողջությամբ ծանոթ է իրեն առաջադրված մեղադրանքին, գտնվում է առողջ վիճակում և չի վիճարկում (լռում է) վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական հետապնդման դադարեցման կապակցությամբ, անհրաժեշտ է դադարեցնել քրեական հետապնդումը

ПРАВО ОБВИНЯЕМОГО НА МОЛЧАНИЕ

Александрян Виталий

«Французский университет в Армении» фонд

Юридический факультет, 3-ий курс

Для осуществления некоторых процессуальных действий, предусмотренных Уголовно-процессуальным кодексом РА, необходимо согласие обвиняемого, в некоторых случаях обвиняемый может хранить молчание. Ситуация иная в случаях, когда уголовное преследование прекращается в связи

с истечением срока давности, когда лицо хранит молчание, то есть не выражает позитивную волю. В рамках данной статьи обсуждаются отдельные вопросы, связанные с молчанием лица и право не свидетельствовать против самого себя, а также относительно предложения о прекращении уголовного преследования в связи с истечением срока давности в контексте молчание обвиняемого. Нас интересует вопрос о том, является ли молчание обвиняемого в указанной ситуации согласием на прекращение уголовного преследования или это просто бездействие?

Ключевые слова: *молчание, право не свидетельствовать против самого себя, прекращение уголовного преследования, срок давности, выражение воли, декларация nolo contendere.*

DEFENDANT'S RIGHT TO SILENCE

Vitali Aleksandryan

*“French university in Armenia” Foundation
Faculty of law, 3-rd year*

The consent of the defendant is required for the implementation of some procedural actions stipulated in the RA Code of Criminal Procedure, in some cases the defendant may remain silent. The situation is different in case of the discontinuation of prosecution due to the expiration of the statute of limitations, when the person remains silent, that is, does not express a positive will. Within the framework of this article, we discuss certain issues related to the person's silence and the right not to incriminate oneself, as well as the person's silence regarding the proposal to discontinuation of prosecution due to the expiration of the statute of limitations - the absence of positive expression of will in the context of whether the silence of the defendant in mentioned situations is an agreement to discontinuation of prosecution or just inaction.

Key words: *silence, the right not to incriminate oneself, discontinuation of prosecution, statute of limitations, expression of will, declaration nolo contendere*

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 07.02.2024թ.:
Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2024թ.: